

Олександрович. І чим більше пізнаєш тонкощі, особливості внутрішнього дитячого світу, тим більше любиш кожну дитину.

Життя дитини, її виховання, навчання і формування світогляду відбувається в людському середовищі, і саме ефективність виховного процесу залежить від того, яким чином відбиваються в цьому середовищі моральні здобутки людства.

Система виховної роботи з дітьми Василя Олександровича спиралась на урахуванні психологічних, фізіологічних та культурних особливостей розвитку дитини та їх практичному запровадженні в практиці школи. Через такий комплексний і системний підхід педагог обґрунтував методологічні засади своєї "педагогіки гуманізму", яка ставилася перед шкільним колективом, спрямовувала його діяльність і об'єднувала зусилля всіх у її досягненнях. Ідеї Василя Олександровича, його думку і поради залишаються актуальними і сьогодні.

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського, його теоретичні розробки, досвід практичного впровадження новаторських ідей на сучасному етапі, в період модернізаційних змін у галузі освіти набувають особливого значення і заслуговують окремої уваги і оцінки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283-582.
2. Сухомлинський В.О. Щоб людина бачила себе очима людей / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 304.
3. Сухомлинський В.О. Суперечності отроцтва / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 322-339.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 3. – 476.
5. Сухомлинський В.О. Без довір'я немає виховання / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 336.

УДК 37.133 [37.032:37.011.31]

САМОРОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Оксана ФІЛОНЕНКО (Кіровоград)

У статті автор аналізує погляди В.О. Сухомлинського на проблему формування професійного саморозвитку вчителя крізь призму вимог сучасного динамічного суспільства.

Ключові слова: саморозвиток, професійний саморозвиток, самоосвітня діяльність вчителя, педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського.

В статті автор аналізує погляди В.О. Сухомлинського на проблему професійного саморозвитку педагога через призму вимог сучасного суспільства.

Ключевые слова: саморазвитие, профессиональное саморазвитие, самообразовательная деятельность учителя, педагогическое наследие В.А. Сухомлинского.

Саморозвиток вчителів – важлива складова професійної діяльності, від якої певною мірою залежить якість цієї діяльності. З огляду на нормативні документи та невідкладні завдання системи освіти в цілому, саморозвиток вчителів стає однією з головних складових його діяльності впродовж життя. Тому як ніколи стає актуальним дослідження механізмів професійного саморозвитку вчителя з метою його швидкої адаптації, гнучкості в умовах переходу України до європейської системи освіти.

В історії української педагогічної думки питання саморозвитку вчителя разом з іншими питаннями навчально-виховного процесу посідало одне з провідних місць у творчості видатних педагогів.

Певні аспекти цієї проблеми відображені в працях Сократа, Демокрита, Ж.Ж. Руссо, М. Монтесорі; принципи професійного саморозвитку досліджували Я.А. Коменський,

І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський, А.С. Макаренко.

Досить глибоко проблема професійного саморозвитку розглядається в працях сучасних дослідників В.І. Загв'язинського, О.А. Захаренка, І.А. Зязюна, В.Г. Кузя, О.В. Попової, С.О. Сисоєвої, В.О. Сластьоніна, Ю.М. Галатюка, І.А. Кравцової, Л.С. Левченко, Н.Ф. Федорової та ін.

Велика заслуга в розробленні саморозвитку вчителя належить видатному педагогу сучасності В.О.Сухомлинському. З упевненістю можна стверджувати, що спадщина педагога-новатора стала невичерпним джерелом педагогічної мудрості, насаги. Доробок В.О.Сухомлинського нині, коли ставляться високі вимоги до підготовки вчительських кадрів, особливо актуальний. Педагог-гуманіст підкреслював, що немає людей більш допитливих, невгамовних як учителі, бо «учитель творить Людину» [6, с.242].

Мета статті – проаналізувати проблему професійного саморозвитку вчителя в педагогічній спадщині В. Сухомлинського крізь призму вимог сучасного динамічного суспільства.

Проблему саморозвитку вчителя В.О. Сухомлинський порушує в багатьох працях, серед яких: „Організація та виховання педагогічного колективу середньої школи”(1958), „Система роботи директора школи”(1959), „Павлівська середня школа”(1969), „Розмова з молодим директором школи”(1966), „Сто порад учителю”(1967), „Директор і вчитель”(1955), „Листи до сина”(1967), „Методика виховання шкільного колективу”(1968).

Філософією поняття “саморозвиток” трактується як перехід на більш високий ступінь організації і є властивою як організму, так і суспільства, біосфери [1, с.591]. Тобто це перехід людини на рівень де вона здатна виховувати саму себе. Основними ідеями даного підходу є твердження самостійності, самовизначеності як провідних цінностей сучасного суспільного устрою, що передбачають здатність людини до саморозвитку, тобто до постановки цілей самозміни і до пошуку засобів для досягнення цих цілей

Оснoву професійного саморозвитку творчого вчителя становлять, за словами В.О.Сухомлинського, глибоке знання вчителем свого предмета, багатство методів вивчення дитини, педагогічна етика, педагогічна творчість, науково-дослідна робота разом з вихованцями, єдність науки, майстерності і мистецтва.

Необхідно наголосити на переконаності В. Сухомлинського в тому, що важливою умовою успішної роботи вчителя є багате, різнобічне інтелектуальне життя, різноманітність інтересів, широта кругозору, допитливість, чутливість до нового в науці [3, с. 55]. Також він розглядав прагнення педагога-вихователя до безперервного самовдосконалення, вміння самостійно оволодівати новими знаннями, вчити цього своїх учнів як важливий показник його відповідальності за підвищення якості навчання та виховання підростаючого покоління. Мотивація професійної самоосвіти виникає і як наслідок соціальних якостей особистості вчителя, а саме: почуття відповідальності, професійного обов'язку, прагнення до самоствердження.

В. Сухомлинський особливу увагу звертав на важливість та значення психолого-педагогічної освіченості, постійного наукового збагачення вчителя. Від учителів вимагалось бути обізнаними з усіма новинами наукового і культурного життя суспільства. Особлива увага приділялась знанням вікової педагогічної психології, з тим щоб творчо застосовувати до

вихованців індивідуальний підхід, а не пристосовуватися до дитини.

З цією метою у керованій В. Сухомлинським Павлівській середній школі діяли психологічні та спеціальні семінари, методичні об'єднання; випускався журнал «Педагогічна думка», проводилися науково-методичні та педагогічні конференції.

Вчителями Павлівської середньої школи створювалися особисті бібліотеки, дотримуючись важливого принципу: «особиста бібліотека розкриває мою творчу індивідуальність і допомагає вводити вихованців у світ книги» [2, с. 79].

У праці „Сто порад вчителю” Василь Олександрович наголошує: „Як би легко не було вам дістати в бібліотеці будь-яку потрібну книжку, все одно створіть свою власну бібліотеку. Моя особиста бібліотека – це мої мудрі вчителі, до яких я прихожу щоденно порадитися: де істина? Як її пізнати? Як перекласти з душі й серця старших поколінь у душу й серце підростаючого покоління моральні багатства, створені, нагромаджені, здобуті людством? Мої книжки – це мої вчителі життя, до них я щодня звертаюся із запитанням: як жити? Як бути взірцем для моїх вихованців? Як донести до їхніх сердець сяйво ідеалу?” [7, с. 509].

За традицією у Павлівській середній школі молодому педагогу дарували книги. Здебільшого це були книги з педагогіки, енциклопедична або довідкова література. Протягом усієї педагогічної діяльності вчитель збагачував власну бібліотеку. До неї поступово входила наукова, науково-популярна, фахова класична література. Слід зазначити, що взагалі в школі панував так званий “Культ книги”. Також кожен учитель передплачував декілька журналів, серед яких обов'язково були науково-методичні видання.

У шкільному методичному кабінеті на допомогу самоосвітній діяльності вчителів було сформовано банк матеріалів, до якого входили списки рекомендованої для самостійного опрацювання літератури; варіанти планів із самоосвітньої роботи; тексти доповідей; зразки рефератів, конспектів, літературних джерел; новинки психолого-педагогічної літератури. В.О. Сухомлинський у своїй праці “Розмова з директором школи” писав, що “інтерес до книжки, атмосфера любові й поваги до книжки не народжуються стихійно або ж внаслідок керованих вказівок. Адміністративним шляхом тут нічого не доб'ється. І культу книжки є колективна думка, колективні дискусії, бесіди, живі суперечки, захоплення” [6, с. 46].

Як велика вимога до кожного вчителя звучать слова Василя Олександровича: «Знати набагато більше, ніж треба передати учням»,

адже коли кругозір вчителя незмірно ширший від шкільної програми, «лише тоді він справжній майстер, художник, поет педагогічного процесу» [4, с. 409].

Чим більше знає педагог, тим більшу допитливість і жаждою до знань виявляють діти. Як же вчителю досягти глибокого знання основ наук? В.О. Сухомлинський дає таку відповідь: «читання, читання і ще раз читання» Книгу він називав «скарбницею людської культури» Загалом у павлівських педагогів було близько 50 000 книг, зокрема у Сухомлинського – понад 20 000 книг. Він домагався того, щоб основою духовного життя павлівських педагогів було спілкування з книгою. Думка про те, що кожен вчитель повинен постійно читати і поповнювати свої знання, бути закоханим у свій предмет червоною ниткою проходить через всі праці В.О. Сухомлинського.

Джерелом натхнення на збагачення себе новими знаннями, на думку педагога, є природа, оскільки краса природи загострює сприймання і пробуджує мислення дітей, де думка дитини виявляється у її активному ставленні до навколишнього світу» [6, с.238]. Проте не сама природа, а запитання, що виникають у процесі її спостереження, встановлення причиново-наслідкових зв'язків, є джерелом формування «учня-мислителя».

Тому вчителю треба намагатись жити в єдності з природою, проводити уроки в «Школах радості», в «Зелених класах», які є в наявності нині в кожній школі.

Так, у плідній спадщині В.О. Сухомлинського той, хто вважає себе Вчителем, знайде відображення оригінально, нестандартно розроблених складних проблем навчання, освіти, виховання і розвитку дітей. Найкращий шлях їх пізнання пролягає через предметне ознайомлення з життєвим досвідом Василя Олександровича, через серйозне ґрунтовне вивчення і творче практичне використання його педагогічної спадщини у власній навчально-виховній діяльності. Сучасному вчителю варто лише професійно, гуманістично зорієнтуватися в тому, що є неперехідним і неперобутним у його всесвітньо-визнаних працях і зуміти індивідуально поставитися до наявних атрибутів, співзвучних нинішньому сучасному суспільству.

В. Сухомлинський ставив дуже високі вимоги до особистості педагога як керівника і організатора навчально-виховного процесу: «Ми повинні бути для підлітків прикладом багатства духовного життя, лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати» [5, с.22]. Високі особистісні якості вихователя, його знання і життєвий досвід повинні стати для дітей незаперечним авторитетом. Під авторитетом

Василь Олександрович розумів не підвищення, відгородження від дітей ерудицією, вимогами беззаперечного послуху, формальне і авторитарне управління дитиною, а доводив, що без постійного духовного спілкування вчителя і дитини, без взаємного проникнення в світ думок, почуттів, переживань один одного немислима емоційна культура як плоть і кров культури педагогічної. «Найважливіше джерело виховання почуттів педагога – це багатогранні емоційні відносини з дітьми в дружньому колективі, де вчитель не тільки наставник, а й друг, товариш» [5, с.22].

До того ж високі особистісні якості вихователя, його знання і життєвий досвід мають стати для дітей незаперечним авторитетом, під яким педагог-гуманіст розумів не зверхність, відгородження від дітей ерудицією, вимогами беззаперечної слухняності, формального й авторитарного управління дитиною, а доводив, що без постійного духовного спілкування вчителя і дитини, без взаємного проникнення у світ думок, почуттів, переживань один одного неможлива емоційна культура як плоть і кров культури педагогічної.

У школі панувала атмосфера творчого пошуку, піднесення гідності кожного вчителя як мислячої творчої особистості, адже педагогічна творчість безмежна [4, с.476].

Видатний педагог глибоко розумів, що за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед творчого. На думку В. Сухомлинського, «стає майстром педагогічної праці звичайно той хто відчув себе дослідником». Спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, вчитель творить педагогічне явище. Саме в цьому і «полягає найважливіший елемент творчого дослідження-передбачення» [4, с.471]. Це є важливою умовою творчого ставлення вчителя до роботи. Вчитель стає шукачем і дослідником, тим же вченим, але в своїй особливій лабораторії всебічно вивчаючи учнів, невпинно творить педагогічний процес.

Розглядаючи педагогічні умови, що впливають на творче зростання вчителя В. Сухомлинський вважав, що педагогічна творчість може успішно розвиватися лише на основі відкритої любові до дітей та до педагогічної справи. Аналізуючи дискусійну точку зору учителів щодо того, що має бути першим: розуміння і любов до дітей чи високий професіоналізм. В. Сухомлинський у статті «Як любити дітей» висловлює однозначну думку: «...треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано». Тільки любов вихователя може вплинути на духовний світ дитини, «педагог без любові до дитини – це все

одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [8, с. 292].

Особливу увагу педагог приділяв актуальним аспектам керівництва індивідуальною творчою працею вчителя і педагогічного колективу. Велику роль при цьому відводив методичній службі, керівникам навчальних закладів. Їх місію він вбачав у тому «щоб зробити кожного вчителя вдумливим, допитливим дослідником» [4, с.422], при цьому вчений зазначав, що це може бути необов'язкова науково-дослідницька робота в буквальному значенні цього слова.

Кожний учитель Павлиської школи постійно досліджував одну з науково-методичних проблем, що давало певні позитивні результати.

Адже, як показує практика, індивідуальна робота вчителя над науково-методичною темою – це найбільш ефективний шлях включення його в активну, самостійну творчу пізнавальну діяльність.

Василь Олександрович також робив особливий наголос на тому, що сильним, досвідченим стає той педагог, який уміє аналізувати свою діяльність, і в процесі творчого дослідження вміє побачити і вивчити не лише якусь грань педагогічного досвіду, а передусім доречно змінити погляд на власну роботу.

При проектуванні структури методичної роботи варто пам'ятати слова В.О. Сухомлинського: «Сила педагогічного колективу – в колективній думці, в обговоренні, у народженні і втіленні задумів» [4, с.612] тобто моделювання системи методичної роботи має бути творчою справою всього колективу.

Забезпечення вільного часу освітян є однією з найважливіших умов розвитку творчості учителя. Особливо актуальними для сьогодення є слова В.О. Сухомлинського: «Вільний час учителя – це корінь, який живить гілки педагогічної творчості і учителеві потрібний вільний час, щоб обдумувати нові досягнення науки, поповнювати свої звання, узагальнювати набутий досвід» [3, с.73].

Втомлений, роздратований учитель не здатний цілеспрямовано використовувати свій теоретичний та практичний потенціал для педагогічної діяльності.

В. Сухомлинський надавав перевагу самоосвіті перед іншими формами методичної роботи. Він писав: «Знання, добуті самоосвітою, дуже міцно зберігаються в пам'яті. У процесі самоосвіти формуються індивідуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці» [3, с.261].

Великий педагог вважав, що удосконалення педагогічної майстерності – це передусім самоосвіта, особисті зусилля, спрямовані на підвищення власної культури праці. Без індивідуальної думки, без допитливого погляду

на власну працю неможлива ніяка методична робота.

Самоосвіта має включати удосконалення як теоретичної так і практичної підготовки та здійснюватися за такими основними напрямками:

- удосконалення науково-теоретичної підготовки з фаху;
- підвищення методичної майстерності;
- психолого-педагогічна підготовка;
- поглиблення знань з теорії і практики виховання учнів;
- загальнокультурний розвиток.

Великого значення В.О. Сухомлинський надавав самоаналізу в самоосвітній діяльності вчителя. Також учитель, оцінюючи рівень власних знань і вмінь, має так організувати свою діяльність, щоб знаходити час для систематичного удосконалення. Василь Олександрович у багатьох своїх працях відзначив, що педагогічна діяльність неможлива без елемента дослідження. Він зазначає, що за своєю логікою, за філософською основою, за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед тому, що кожна людська індивідуальність, з якою ми маємо справу, це певною мірою своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів.

Школа сьогодення вимагає від учителя глибокого знання свого предмета, використання багатства методів вивчення дитини, педагогічної етики, педагогічної творчості, науково-дослідної роботи разом з вихованцями, єдності науки, майстерності і мистецтва, тому проблема саморозвитку як прояву самоорганізації високого рівня залишається важливою для сучасного вчителя. Погляди В.О. Сухомлинського на досліджувану проблему не втратили своєї актуальності і на сьогодні, про що свідчить постійне звернення педагогів до його спадщини як до невичерпного джерела педагогічної мудрості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ильичев Ф, Федосеев Н и др. Филос. энц. слов. / Ильичев Ф, Федосеев Н и др. – М., 1983. – С. 591.
2. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої Кн. «Педагогічна культура»] / В.О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 7. – С. 79-84.
3. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учебно-воспитательной работы в сельской средней школе / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979. – 393 с.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 393-622.

5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – М. : Педагогіка, 1983. – 318 с.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С.7-279.

7. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 334–654.

8. Сухомлинський В.О. Як любити дітей / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 292-308.

УДК 37.0:372:376

ТВОРЧИСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПОЗИЦІЇ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Тетяна ЧЕРНЕЦЬКА (Київ)

У статті визначено умови, дотримання яких сприяє творчості молодших школярів і впливає на формування у них складових дослідницької позиції та проаналізовано педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського з урахуванням змісту умов.

Ключові слова: творчість, пізнавальна активність, пізнавальна самостійність, дослідницькі вміння, дослідницька позиція.

В статье определены условия, соблюдение которых способствует творчеству младших школьников и влияет на формирование составляющих исследовательской позиции, сделан анализ педагогического наследия В.А. Сухомлинского с учетом содержания условий.

Ключевые слова: творчество, познавательная активность, познавательная самостоятельность, исследовательские умения, исследовательская позиция.

Постановка проблеми. Висока динамічність сучасного світу, швидке накопичення й обмін інформацією, відкритість знань знаходять своє відображення у запитях суспільства до результатів шкільного навчання. Останні орієнтовані на формування нових поведінкових моделей, основу яких складають пізнавальна активність, пізнавальна самостійність і дослідницькі вміння. Як наслідок їх формування формується дослідницька позиція. Пізнавальна активність, пізнавальна самостійність і дослідницькі вміння, як складові дослідницької позиції, за реалій сьогодення та з огляду на подальший суспільний розвиток, розглядаються не в контексті вузькоспеціальних особистісних якостей, необхідних для наукових працівників, а як невід'ємні якості, сформованість яких свідчить про готовність і здатність особистості стати успішною й самореалізованою в будь-якій сфері життєдіяльності.

На необхідність формування пізнавальної активності, пізнавальної самостійності й дослідницьких умінь акцентовано увагу в концептуальних документах нашої держави. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти наголошено на необхідності створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. У вступі до нових навчальних програм для початкової школи вказується на те, що учні мають оволодіти вміннями працювати з

навчальним обладнанням, виконувати елементарні дослідження, брати участь у різних видах проектної діяльності, моделювати і прогнозувати результати, висловлювати рефлексивні судження, працювати з різними джерелами інформації і відтворювати її з елементами логічної обробки та ін. [1, с.5-9].

Одним із показників сформованості в дитині пізнавальної активності, пізнавальної самостійності та дослідницьких умінь є творчість. Остання являє собою продуктивну форму інтелектуальної активності та самостійної діяльності дитини, у процесі якої вона відступає від зразка і стереотипу, експериментує, видозмінює навколишній світ, створює щось нове. Це діяльність, результат якої характеризується суб'єктивною новизною, оскільки дитяча творчість пов'язана із засвоєнням нових знань і розв'язанням різноманітних задач в урочний та позаурочний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових напрацювань дозволяє вказати на те, що проблема творчості була і залишається предметом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, за О. Кульчицькою, творчість – це суто людська діяльність; це не лише створення суспільно значущого продукту, творчістю можна назвати всі відкриття, які людина робить особисто для себе; творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, може, автоматизованих дій.